

Helena Soini: ILJA REPIN JA SUOMI

1. Suomalaisen luonnon vaikutus tuotantoon

Suuri venäläinen maalari Ilja Repin kirjoitti värikkään sivun venäläis-suomalaisten taidekosketusten historiaan, loi kuvataiteellisessa ja kirjallisessa tuotannossaan Suomen kulttuurin hahmon ja vaikutti monessa suhteessa Suomen kuvan muodostumiseen Venäjällä. Vuonna 1900 Ilja Repin asettui yhdessä vaimonsa, kirjailija Natalja Nordmannin kanssa Suomeen, Kuokkalan kylään Suomenlahden rannalla antaen huvilalleen nimeksi ”Penaatit”. ”Tämä ”Suomi” oli rakas. Kuivat hongat korkeassa kanervikossa, puolukat, puiden suorat rungot... ja vihdoin ihana hiekkaranta ja meri, jossa etelästä häämöttävät Konstadin ääriviivat - kaikki tämä veti puoleensa”¹, Tito Collinder kirjoittaa teoksessaan Repinistä. Repinin Suomessa viettämän kolmenkymmenen vuoden aikana suomalainen luonto innoitti häntä useasti monilukuisiin harjoitelmiin. Voimakkaan vaikutelman ”tutustumisesta pohjoisen meren ihmeisiin”², Itämeren varhaistalvesta Repin esitti teoksessa ”Mikä vapaus” 1903 (Venäläinen museo).

Katsojat suhtautuivat tauluun viileästi, löytäen siitä tietyn kätketyn ajatuksen: joko vallankumouksellisia mielialoja tai päinvastoin demokraattisuuden täydellisen puuttumisen. Maisema on ainutlaatuinen venäläisessä maalaustaiteessa, se on lähes mielikuvituksellinen ja uskomaton. Taulun keskellä on nuori pariskunta korkeiden aaltojen ja lumen keskellä. Ensimmäinen ajatus on: ”Heidät pitää pelastaa”. Mutta itse asiassa he voivat ilollaan, nuoruudellaan, tarmollaan pelastaa maailman. Ja nuoren miehen ele sekä neidin puku - kaikki on liikkeessä. Mutta jopa kuuluisasta kriitikosta Vladimir Stasovista, jonka maku oli moitteeton, puvun ja nuorukaisen eleen yksityiskohdat näyttivät ylenpalttisilta. Mielestämme Repin onnistui yhdistämään taulussa ”Mikä vapaus” nuoren sytyttävän tarmon pohjoiseen talvimaisemaan, ja esittämään mestarillisesti jäätyvän veden leikin, ikuistamaan valkoisen värin erilaiset vivahteet, tekemään taulusta juonellisen laatukuvan ja antamaan sille täsmällisen nimen.

Asuessaan Kuokkalassa Repin luo kymmeniä harjoitelmia meren rannalla, puistoissa, metsässä, niitä käytetään niin muotokuvissa (”Julia Repinan muotokuva”, 1905. Venäläinen museo) kuin laatukuvissakin (”Kuningas Albert taistelussa”, 1914, Samaran taidemuseo; ”Kozma Krjutshkov”, 1925, Belgradin taidemuseo.), sekä kirjojen kuvituksissa (”Saarilla”. Kuvitus N. B. Severovan (Nordmannin) romaaniin ”Äitiyden risti”. 1903, Ateneum, Helsinki).

Kuva 2. Repin Penatyn puistossa.
(Etelä-Karjalan museon kokoelmat)

2. Suomi ei ole ollut vain luontoa

Mutta Suomi ei ollut Repinille ainoastaan eikä niinkään luontoa kuin museoita, maalaustaidetta, arkkitehtuuria. Repin ihailee Gelsingforsia (Helsingin venäläinen tsaarinaikainen nimitys - J.M.), nimittää sitä Pariisin kolkaksi, vertaa sivistyneeseen, ”nerokkaaseen” länteen, sen parhaisiin saavutuksiin: ”... Gelsingfors - on Pariisin kolkka - Eurooppaa. Suurenmoinen arkkitehtuuri on omaperäistä (...) jonkun neljänkymmenen vuoden mittaan on tämä apea maaorja-Suomi muuttunut Euroopan kolkaksi!.. Runeberg on käännetty kaikille maailman kielille. Edelfelt on koko maailman tuntema taiteilija”³.

Repiniä ilahduttaa myös Suomen suhteellinen vapaus, ja jopa Suomen kansallinen valuutta. Niin taiteessa kuin kirjeperinnössäkkin ovat Repinin monarkian vastaiset katsomukset silminnähtäviä, erityisesti taiteilija moittii itsevaltiutta Suomen sortokauden järjestämisestä. Taulu ”Lokakuun 17. vuonna 1905”. (Luonnos 1906, Venäjän valtiollinen nykyhistorian keskusmuseo, Moskova; taulu - 1911, Venäläinen museo) ei liity Suomeen suoranaisesti, mutta se tosiseikka, että luonnoksen ja taulun teki ”Penaateissa” taiteilija, joka suhtautui kielteisesti tsaarin politiikkaan, puhuu suomalaisen yhteiskuntaelämän kiistämättömästä vaikutuksesta taiteilijaan. Myös Suomen taidetta Repin katsoi ensin politiikan prisman lävitse: ”Ja ylipäätään ei tämän Euroopan kolkan elämä voi olla ilahduttamatta hengeltään eläviä. Meidän henkemme vainajathan eivät kestä vierasta valoa ja elämäniloa, he haluavat heti hotkaista tämän maukkaan vapauden hedelmän”.

”Vapauden hedelmä” jäi, Repinin sanoin, ”hotkaisematta”, Suomea ja Venäjää erottava raja sulkeutui, ja Kuokkala jäi uuden valtion alueelle. Repin, joka ilmankin rakasti suomalaista maalaustaidetta, alkoi tutustua läheisemmin itse taiteilijoihin. Olli Valkonen toteaa paikkansapitävästi, että Repin alkoi ilman mitään ennakkokäsityksiä etsiä yhteyksiä Suomen taiteilijoihin ja taidegallerioihin. Artikkelissa ”Repin ja Suomi” Olli Valkonen kirjoittaa: ”Lokakuussa 1919 Repin lahjoitti Suomen taideyhdistykselle kokoelmastaan kaksikymmentäkolme venäläisten taiteilijoiden työtä ja seitsemän omaa kangastaan: niin sai alkunsa Ateneumin Repin-kokoelma”.

Olli Valkonen näkee tietyn aineellisen intressin vivahteen Repinin suhteissa suomalaisiin taiteilijoihin vallankumouksen jälkeisenä aikana, mistä on vaikea olla eri mieltä. Mutta Repinin kiinnostus suomalaiseen kuvataiteeseen kehittyi kauan ennen hänen muuttoaan Suomeen, eikä tämä kiinnostus ollut satunnainen, taiteilijan suhteet suomalaisiin veljiin siveltimessä olivat varsin monimutkaiset: ihastusta täyteen hylkäämiseen. Vuodesta 1896 ystävyys ja keskinäinen ihailu yhdistivät Repiniä ja Albert Edelfeltiä. Edelfelt piti Repiniä nerokkaana, ”lahjakuudeltaan Tolstoin ja Dostojevskin vertaisena”⁶. Repin ei koskaan unohtanut ”ainutlaatuista aikaa Pariisissa”, kun he ”komean, nerokkaan Edelfeltin” seurassa ystävinä nauttivat koko maailman ihmeistä, jotka oli koottu silloin yleismaailmalliseen maailmannäyttelyyn”⁷. Artikkelissa ”Edelfelt”, joka oli kirjoitettu 1905, suomalaisen taiteilijan kuolinvuonna, Repin nimitti ystävänsä ”Suomen kunniaksi”, ”koko maailman tuntemaksi taiteilijaksi”. Huolimatta siitä, että suomalainen taiteilija vietti suuren osan elämänsä Pariisissa, hän Repinin mielestä ”on ihmisenä ja taiteilijana erottamaton Gelsingforsista, jurosta köyhästä Suomesta”⁸. Aivan toisenlaiseksi muotoutui Repinin suhde Akseli Gallen-Kallelan (1865 - 1931) taiteeseen ja itse taiteilijaan.

Kuva 3. Penaty lammelta. (Etelä-Karjalan museon kokoelmat)

3. Suhtautuminen Gallen-Kallelaan

Vuodesta 1901 lähtien Repin useasti puhui kielteisesti Gallen-Kallelan maalaustaiteesta. Repin, joka inhosi vilpittömästi ”Miriskustvan” suuntausta, piti miriskusstvalaisten vaatimuksia ”teoreettisina, viisastelevina”, syytti taiteilijoita ”laumahengestä”, ”massaan kuulumisesta”, ulotti vihansa myös taiteilijoihin, joita miriskusstvalaiset kutsuivat näyttelyihinsä: ”Heidän (miriskusstavalaisten - H. S.) neronsa on suomalainen Gallen. Hän on taitelijan villiintyneisyyden esikuva”⁹. Repin katui myöhemmin useasti sanojaan, selittäen raivonsa vihallaan dekadenssia kohtaan: ”... se ärsytti minua,,, kuin kaikkein älyttömimmät valheelliset äänet jossain suuressa konsertissa... Ja niin törmäsin sellaisessa mielialassa Gallenin töihin... Mutta nämä työt ovatkin aivan taiteellisia, eikä hän aitona ja valtavana lahjakkuutena voinut vääristyä”¹⁰.

Repin ei todellakaan tuntenut liian hyvin Gallen-Kallelan töitä arvostellessaan häntä. Mutta Gallen ei ollut iloinen Repinin tällaisista lausunnoista, hän ei edes halunnut lähettää töitään vuoden 1899 näyttelyyn. ”Minulta vaaditaan liikaa, kun halutaan, että kävisin syntipukiksi raivostuneelle kritiikille, joka, en tiedä miksi, on valinnut kohteekseen nimenomaan minut...”¹¹, hän kirjoitti Albert Edelfeltille. Akseli Gallen-Kallelan kykyä näyttää kansallinen taiteessa, triptyykinä ”Aino” (1891, Ateneum), tauluja ”Sammon puolustus” (1896, Turun taidemuseo), ”Sammon taonta” (1893, Ateneum) - kaikkea sitä, mitä Repin tulee myöhemmin rakastamaan, ei hän silloin, 1890-luvulla hän yksinkertaisesti tajunnut. Koko hänen raivonsa ryöpsähti taulun ”Ihannetta takaa-ajamassa” niskaan (”Conceptio altis”, 1894, Gallen-Kallela-museo, Helsinki): ”Alastoman selän pitäisi kuvata kulttuuri-ihmistä ylipäättään ja symbolistitaiteilijaa erityisesti, ja tuntematon elukka on hänen ihanteensa...”¹².

Asuessaan Suomessa Repin muutti jyrkästi ja nopeasti suhtautumistaan Akseli Gallen-Kallelan taiteeseen, hän ei kaihtanut tunnustaa useasti väärää arviotaan pohjoisen mestarin töistä, ollen lähes aina ”katumustilassa”: ”Myöhemmin, ollessani Gelsingforsissa, tutustuin hänen töihinsä... ja olin valmis vajoamaan maan alle. Hän on erinomainen taiteilija, vakava ja moitteeton suhteessa muotoon. Tuomitkaa itse: on minkä takia ei, herättyään joskus kahden aikaan yöllä, saa enää unta ennen aamua - todellisen lahjakkuuden parjaajan tuskissa.”¹³.

Läheisemmin Repin ja Gallen-Kallela tutustuivat illanvietossa, jonka suomalaiset taiteilijat järjestivät Repinin kunniaksi vuonna 1920 Helsingissä: ”... Tapasimme toveri-illallisilla ystävinä. Ilmoittauduin heti maalaamaan hänen muotokuvansa. Hän on kasvoiltaan zaporozhelaiskasakka, ja hänessä on luonnetta. Hän oli mallina ja me vietimme aikaa suurenmoisesti, maalasin muotokuvan yhdellä istunnolla... Lahjoitin hänen muotokuvansa Ateneumiin”¹⁴ (”Akseli Gallen-Kallelan muotokuva”. 1920, Ateneum).

Kuva 4. Repin istutti Penatyn puutarhaan omena- ja kirsikkapuita. (Elena Kirillina, Kun Repin täällä asui, 2004)

4. ”Suomen suurmiehiä” teoksen synty

Banketissa Repinin kunniaksi olivat läsnä kaikki näkyvät suomalaiset taiteen toimijat. Taiteilija halusi saman tien kuvata heidät kaikki yhdessä: ”... omatunto alkoi kiusata minua... miksen minäkin yrittäisi tallentaa eilistä suomalaisen taiteilijoiden kokoustamme (...) Ja tilattuani arvokkaan kankaan Tukholmasta ja värejä koko rahalla Duesseldorfista, ryhdyin toimeen. (...) Luokseni singahti postissa läsnäolleiden valokuvia... Ja nyt taulu on niin edistynyt, että useasti suomalaisetkin tulevat luokseni vilkaisemaan kuuluisia maanmiehiään”¹⁵.

Halu kuvata kaikki illanviettoon kokoontuneet kuuluisat suomalaiset oli samalla kiitollisuuden tunnetta Suomea kohtaan hyväntahtoisesta suhtautumisesta taiteilijaan ja pyrkimys muistaa eräs ikimuistoisista illoista hänen elämässään, mutta ehkä tärkeintä oli, että Repin halusi ikuistaa suuren hetken Suomen taiteen historiassa, niin sanotun ”kultakauden”, joka, kuten taiteilija intuitiivisesti ymmärsi, ei enää tule toistumaan. Jo itse banketissa Repin sanoi, että suomalaisten taiteilijoiden tulee ”ikuistaa tauluissa ja muotokuvissa heidän nykyinen suuri kansallisen elämänsä hetki”¹⁶. Mahdollisesti silloin, vuonna 1920 Repin antoi sanoille ”suuri hetki” myös poliittisen sävyn: ”He ovat vihdoinkin Vapaa Tasavalta”¹⁷.

Tauluun kului Repiniltä monta sinnikästä työvuotta. Ja vaikka se oli esillä jo marraskuussa 1922 Helsingissä, Repin kehitteli sitä loputtomasti, viimeistellen muotokuvia, työstäen sommitelmaa. Ja oli jatkuvasti tyytymätön. Jevgeni Katsman, joka kävi ”Penaateissa” vuonna 1922 neuvostovaltuuskunnan mukana ja kuvasi yksityiskohtaisesti matkansa, pysähtyi ”Suomen suurmiehiin”: ”Suuri keskeneräinen taulu; suomalaisia suurmiehiä. Myöhemmin Repin sanoi tästä työstä: ”Ah, tämä on minun typeryyteni (...) korjailen loputtomasti. Ah, tämä on sula onnettomuus!”¹⁸. Itse Repinin kevyellä kädellä ilmaus ”sula onnettomuus” alkoi ilmestyä eri artikkeleissa taiteilijasta, ja taulusta vakiintui mielipide: epäonnistunut. Eniten myötävaikutti tähän itse taiteilija, vaikka hän haaveili näkevänsä tuloksen onnellisena. Mutta kuten tunnettua, taulu on joka vaiheessa valmis, jos se on jo aloitettu. Tämä puolileikillinen paradoksi sopii muistaa, kun puhutaan taulusta ”Suomen suurmiehiä”. Katsojien ei aina ole pakkoa arvioida taulua mestarin sanojen mukaan. Hyvin usein taiteilijan arvio ja historian arvio eivät satu yhteen. Ja tälläkin kertaa, mitä Repin itse sitten sanookaan ”Suomen suurmiehistä”, ja hänen perässään monet taiteentutkijat, tämä taulu on ainutlaatuinen.

Vain Ilja Repinille voi pälkähtää päähän maalata koko Suomen eliitti yhden pöydän ääressä, mutta sitä varten edellytettiin, että Suomen eliitti on syntynyt. Edellytettiin, että syntyy suomalainen uusromantiikka, joka toi mainetta Suomen taiteelle, edellytettiin, että suomalainen arkkitehtuuri ilmoittaa itsestään Eliel Saarisen nimellä, ja musiikki antaa maailmalle Jean Sibeliuksen. Korkea-arvoisten virkamiesten ryhmämuotokuva ei koskaan herättäisi tällaista mielenkiintoa, jota herättää Ilja Repin taulu. Hollantilaisten mestarien tekemät ryhmämuotokuvat kiinnostavat meitä ennen kaikkea väri- ja valokäsitteillä, pukujen yksityiskohdilla, mieskasvojen kauneudella, mutta meille on kaikkiaan yhdentekevää, keitä nämä ihmiset ovat.

Aivan toisin on Repinin taulussa. Jokainen taulussa kuvattu on Suomen kulttuurissa tunnettu ihminen. Hämmästyttävää kyllä he ovat eläneet samaan aikaan, ovat sattuneet saman pöydän ääreen, ja tähän kiinnitti huomiota nimenomaan venäläinen taiteilija. Se on Repinin kuva Suomesta. Ja vaikka kaikki kasvot eivät ole viimeistelyjä, on niiden valo aistittavissa, heidän äänensä ”kuultavissa”. Taulussa ei ole mitään valheellista, epäluonnollista, huolimatta siitä, että muotokuvat on tehty valokuvista. Tuntuu jokaisen miehen niin luonne kuin mielialakin. Piippua polttelava Gallen-Kallela on kuvattu selin Repiniin, ikään kuin: ”Muistan, muistan!” Eino Leino jo kasvaneine vatsoineen lukee venäläiselle taiteilijalle omistettua:

Repin meille rakas on
Kuin Venäjälle Volga...19

Mannerheim katsoo Repiniä upseerin ryhdikkyydellä, mutta taiteilija on kuvannut itsensä selin katsojaan, tekemättä näin itsestään taulun keskeistä sankaria ja lukematta itseään ”Suomen suurmiehiin”. Taulusta tuli hyvin demokraattinen, siinä jokainen kuvattu on päähenkilö. Mietteliäs arkkitehti Eliel Saarinen - etualalla, säveltäjä Jean Sibelius - taaempana, taiteilija Pekka Halonen - taka-alalla.

Repin testamenttasi taulun Suomen hallitukselle, ja nykyään työ on Ateneumissa. Se riippuu näkyvimmällä paikalla, suosituimmassa salissa - kahvilassa. Onko tämä hyvä vai paha? Toisaalta näin korkeatasoisen taiteen katsominen kahvikupin äärestä, tai jopa hyvin pihvin on paradoksaalista, mutta toisaalta jokainen suomalainen tuntee taulun, ja Repinin nimi on suosittu Suomessa siinä kuin Venäjälläkin. Ja onhan taulussa kuvattuina pidot, jotka museon työntekijöiden mukaan sallivat ripustaa sen sinne, missä pidetään pitoja. ”Gelsingforsissa oli alituisen pitoja!” muisteli Repin Kornej Tshukovskille²⁰. Pitoja, eli, kuten niitä nimitettiin antiikissa, symposiumia pidettiin Platonin ajoista yhteiskunnallisen elämän mitä tärkeimpänä rituaalina. Klassinen antiikin symposium on tunnetusti filosofisen kiistan kuvaus, islantilaisissa saagoissa pidoissa käsiteltiin tärkeitä talous- ja sota-asioita, ilmoitettiin uutisia. Kaikissa perinteissä pidoissa vakava sekoittaa naurettavaan. Repinilläkin on suuren historiallisen hetken kuvaus välitetty ironialla, nauraen. Se, että Repin viimeisteli loputtomasti tauluaan ”Suomen suurmiehiä”, ei osoita, että taulu on huono, vaan että Repin ei voinut elää ilman työtä sen parissa, taulusta tuli tietyssä määrin hänen elämänsä viime vuosien päämäärä ja tarkoitus.

Kuva 5. Repin ja hänen suunnittelemansa kannettava paletti v. 1906. (Elena Kirillina, Kun Repin asui täällä, 2004)

5. Repinin viimeiset vuodet Suomessa

Ihaileva suhtautuminen Suomeen säilyi Repinillä hänen elämänsä loppuun saakka, hän oli onnellinen eikä salannut tätä. Repiniä ympäröivät suomalaiset taiteilijat, jotka pitivät kunniana kutsua venäläisen suurmiehen kylään. Tällaiset tapaamiset täyttivät Repinin vielä suuremmalla riemulla: ”Miten minulla olikaan onnea Helsingissä!”²¹ - Repin kirjoitti näyttelynsä avajaisista Hörhammerin salongissa marraskuun 7. 1922, minkä yhteydessä Ville Vallgren järjesti ”iloiset juhlat hotelli Fenniassa”²². Mielenkiintoista kyllä, muistellessaan tätä matkaa Repin ei kuvannut itse näyttelyä, vaan suomalaisia ystäviään ja ennen kaikkea Ville Vallgrenia: ”Tämä vielä nuori lahjakkuus kipinöi kuin soihtu...”²³.

Mutta varmana suurimman ilon Repin koki 85-vuotisjuhlissaan. Sanojensa mukaan taiteilija ”pitää yksin tämän 85-vuotisjuhlan takia pitää elää hartaasti maan päällä ja jumaloida ihmiskuntaa”²⁴. Juhlallisuudet näyttivät taiteilijasta todelliselta kansalliselta suomalaiselta juhralta, tämä vahvisti jälleen ajatusta, että hänet on ”palkittu herran armolla ylenpalttisesti”, että hänellä oli aina onnea ja elämän loppu Suomessa oli ennalta määrätty. Täytyi vain vielä ”pitää huolta, että tulen haudatuksi puutarhaani Kuokkalaan”²⁵.

Repinillä oli, kuten sanotaan, tuuria. Hän pystyi tyytymään vähään, iloitsemaan pienestä, ja hänen ehtymätön luomistarmonsensa ruokki myös muita. Tietysti oli aineellisia vaikeuksia, mutta kuten oikein kirjoittaa Olli Valkonen kirjoittaa paikkansapitävästi, niitä ei kannata suurennella. Jäljellä oli luomistyö, ”Penaatit” ja muistot. Lokakuun 13. 1923 Repin kirjoittaa suomalaiselle runoilijalle Eino Leinolle pienen tunnustuksen: ”Ah, Suomi, Suomi! Yli 25 vuotta olen ollut yhteydessä tähän ystävälliseen seutuun. (...) ”Penaateissa” oli onnemme (...) Ja me valmistauduimme suureen. Mutta, kuten aina, jättiläismäisen nousun jälkeen seuraa laskeutuminen vuorilta. Ja se alkoi. Kaikki elävä sammui Kuokkalassa, kuten kerran itse Roomassakin”²⁶.

Tämä kirje, jota säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa, on meille tärkeä todiste Ilja Repinin ystävydestä suomalaisen runoilijaan, uusromantikko Eino Leinoon, jota Repin nimitti ”kunnianarvoisaksi” ja ”kuuluksi”: ”Celebre poete”²⁷.

Repin jumaloi Suomea, piti onnena kuolla Suomessa, mutta ennusti ”monen asian onnellistuttaman vanhuksen” kavalalla varmuudella, että ”lähitulevaisuudessa Suomi ja Venäjä pääsevät hyviin naapuruussuhteisiin (...). Ja ylipäätään suhteet Suomeen ovat korkeimmassa määrin hyödyllisiä kummallekin puolelle”²⁸.

Kuva 6. Repin ja hänen tyttärensä Vera kelkkailemassa v. 1914-1915. (Elena Kirilliina, Kun Repin täällä asui, 2004)

Lähdeluettelo

- 1) Colliander T. Ilja Repin. Helsinki, 1977. s. 276.
- 2) Sitaatti: Kirillina J.V. Repin v "Penatah". L., 1977. s. 24.
- 3) Repin I.J. Edelfelt// Novoe o Repine. Sost. I.A. Brodski, V.N. Moskvinov. L., 1969, s. 18 - 19.
- 4) Repin I.J. - S.M. Prohorovu. Pisjmo 12. avgusta 1912 g.// Novoe o Repine. s. 231.
- 5) O. Valkonen. Repin i Finljandija// Mezhdunarodnaja zhiznj. 1994 - 1995, zima. s. 94 - 95.
- 6) Reitala A. Ystävyyttä politiikan varjossa// Taide, 1979. N. 6, s.5.
- 7) Repin I (V Helsinkah)// Novoe o Repine. s. 29. Kyseessä on vuonna 1900 järjestetty Pariisin maailmannäyttely.
- 8) Repin I. J. Edelfelt.// Novoe o Repine. s. 18.
- 9) Repin I. E. Po adresu "Mira iskusstva"// Niva, 1899, no. 15.
- 10) Repin I. J. - K. I. Tshukovskomu. Pisjmo ot 18 marta 1926 g.// Repin I.J. Izbrannyje pisjma. V 2-h t. Sost. I. A. Brodski. M. 1969. t. 2. s. 371.
- 11) Okkonen O. A. Gallen-Kallela. Helsinki. 1961. s. 448.
- 12) Repin I. J. Zagadka// Nizhegorodski listok. 1898. 13 sent.
- 13) Repin I. J. - K. I. Tshukovskomu. Pisjmo ot 18 marta 1926 g. Repin I. J. Izbrannyje pisjma. t. 2. s. 370.
- 14) Ibid. s. 370 - 371.
- 15) Repin I- E. - A Koni. Pisjmo ot 29 ijunja 1921 g.// Ibid. s. 331 - 332
- 16) Ibid. s. 331.
- 17) Ibid.
- 18) Katsman J.A. Poezdka k Repine v 1926 godu.// Repin. Hudozhestvennoe nasledstvo. M. - L., 1949. t. 2. s. 312.
- 19) Ilja Repin Haastattelu Penatyssa// Helsingin Sanomat 1920. 4 huht. Valkonen O. Repin ja Suomi// Ilja Repin Retretissä. Helsinki. 1995.
- 20) Repin I. J. - K. I. Tshukovskomu. Pisjmo ot 22.IX 1921. I. J. Repin I. i K. I Tshukovski. Iz perezpiski Publikatsija J. Levenfish// Zvezda. 1994. no. 8. s. 158.
- 21) Repin I. J. (V Helsinkah) s. 29.
- 22) Valkonen O. op. cit. s. 43.
- 23) Repin I. J. (V Helsinkah) s. 29.
- 24) Repin I. J. - D. I. Javorskomu. Pisjmo ot 10 okt.1929 g.// Repin I. J. Izbrannyje pisjma. t. 2. s. 404.
- 25) Repin I. J. - I.S. Ostrouhovu. Pisjmo ot 24 ijulja 1927 g.// Ibid. s. 392.
- 26) Repin I.. - Eino Leino 13.10.23. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Arkisto. (Käännös saksasta).
- 27) Repin I.. - Eino Leino 15. V. 24. Kuokkala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Arkisto.
- 28) Repin I. J. - P. I. Neradovskomu. Pisjmo ot 5 ijunja1925 g.// Repin I. J. Izbrannyje pisjma. t. 2. s. 361.